

INSTITUCIONALNA DIMENZIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

*Jelena Pivašević**, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad
Petar Hafner, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu

Sažetak: Održivi razvoj je složen, višedimenzionalni koncept, koji u savremenim uslovima poslovanja sve više dobija na značaju i postaje jedna od glavnih tema naučnih rasprava. Održivi razvoj počiva na tri stuba, međusobno povezana, a to su: ekonomski, socijalni i ekološki. Međutim, novi naučni trendovi prepoznaju još neke dimenzije održivog razvoja, kao što je kulturna i institucionalna dimenzija. U ovom radu biće razmatran institucionalni aspekt održivog razvoja, kao nužan element, koji treba da poveže i podrži ostale dimenzije održivog razvoja. Cilj ovog rada jeste ukazivanje na značaj postojanja adekvatnog institucionalnog aparata za sprovođenje politike održivog razvoja.

Ključne reči: održivi razvoj, institucionalna dimenzija, prizma održivosti, strategija održivog razvoja, politika održivog razvoja.

INSTITUTIONAL DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: Sustainable development is a complex, multidimensional concept, which is becoming increasingly important in the modern business environment and one of the main topics of scientific debate. Sustainable development is based on three interrelated pillars that is, the economic, social and environmental. However, the new research trends identified some additional dimensions of sustainable development, as well as cultural and institutional dimensions. This paper discusses the institutional aspects of sustainable development, as a necessary element, which should connect and support other dimensions of sustainable development. The aim of this paper is to show the importance of having the appropriate institutional apparatus for the implementation of sustainable development policy.

Keywords: sustainable development, institutional dimension, a prism of sustainability, sustainable development strategy, sustainable development policy.

JEL classification: Q01

* jelenapivasevic.vps@gmail.com

1. UVOD

Savremeni uslovi života, porast broja stanovnika, sve veća upotreba ograničenih resursa i brojni ekološki problemi, suočili su nas sa pitanjem održivog razvoja i potrebom da na globalnom nivou delujemo u pravcu očuvanja planete, kako bismo omogućili život budućim generacijama. Nova ekonomija visoko vrednuje ekološke komponente, principe i standarde primenjene u ekonomskoj sferi: kreiranje proizvodnje kao zatvorenog ekonomskog sistema, vrednovanje ekoloških troškova, primena ekoloških principa i poštovanje ekoloških standarda, razvijanje ekološkog menadžmenta, stvaranje „ekološke ekonomije“ (Hafner, 2009).

Koncept održivog razvoja nije nov i svoje korene vuče još iz perioda klasične ekonomske misli u radovima Smita i Rikarda. Međutim, ova problematika dospeva u žižu javnosti u periodu kada svetsku ekonomiju potresaju problemi vezani za naftne šokove, skok cene energenata, inflaciju, nestašicu prirodnih resursa i ubzan rast svetske populacije. Biolog Paul Ehrlich je probleme očuvanja prirodne okoline predstavio u svojoj IPAT jednačini, u kojoj je stavio u korelaciju broj stanovnika na Zemlji, uticaj savremenih tehničkih i tehnoloških rešenja na životnu sredinu i potrošnju, tj. obilje proizvoda (Goodstein, 2003). Upravo zbog toga je pitanje održivog razvoja postalo jedan od sastavnih i nužnih elemenata razvojnih politika i strategija koje svaka država formuliše i sprovodi.

Sam pojam održivog razvoja je vrlo složen, što potvrđuju brojne definicije ovog pojma. Robert Solow je prvi ukazao na zahtev za međugeneracijskom ravnopravnošću u uživanju prirodnih dobara tako da svaka generacija ljudi mora imati podjednako pravo da uživa u koristima koje pruža priroda, odnosno životna sredina i onaj model razvoja koji to obezbeđuje, može se smatrati održivim razvojem (Kula, 1998). Međunarodni Institut za održivi razvoj je definisao ovaj koncept kao ideju kako unutargeneracijska i međugeneracijska jednakost utiču na oblikovanje ili promene nacionalne ekonomije i globalnog razvoja (International Institute for Sustainable Development, 2013). Prema izveštaju Svetske komisije za životnu sredinu i razvoj iz 1987. godine, održivi razvoj jeste razvoj koji izlazi u susret potrebama današnjice, a da ne ugrožava sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje sopstvene potrebe (United Nations, *Report of the World Commission of Environment and Development*, 1987). Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije ovaj pojam definiše nešto šire i to kao dugoročni koncept koji podrazumeva stalni ekonomski rast, koji, osim ekonomske efikasnosti, tehnološkog napretka, više čistijih tehnologija, inovativnosti celog društva i društveno odgovornog poslovanja, obezbeđuje i smanjenje siromaštva, dugoročno bolje korišćenje resursa, unapređenje zdravstvenih uslova i kvaliteta života, smanjenje zagađenja na nivo na koji mogu da izdrže činioци životne sredine, sprečavanje novih

zagađenja i očuvanje biodiverziteta (Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije, 2008).

Deklaracija o životnoj sredini i razvoju, odražana u Rio de Žaneiru 1992. godine, proširila je pojam održivog razvoja, ističući osamnaest principa koji se odnose na to da ljudi imaju pravo na zdrav i produktivan život u harmoniji sa prirodom, a da pritom razvoj danas ne sme ugroziti razvoj i potrebe budućih generacija. Nacije imaju suvereno pravo da eksploatišu sopstvene prirodne resurse, ali bez nanošenja štete životnoj sredini van svojih granica. Iskorenjivanje siromaštva i smanjenje razlika u životnom standardu su sastavni deo koncepta održivog razvoja. Nacije će sarađivati i zajedno raditi na tome da se obnovi već narušeni ekosistem planete. Kroz transparentnost informacija o stanju životne okoline, podizaće se svest ljudi o nužnosti očuvanja životne sredine i sprovođenju koncepta održivog razvoja (Nadić, 2011).

Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije prepoznaje sledeće principe održivog razvoja: međugeneracijska solidarnost i solidarnost unutar generacija, otvoreno i demokratsko društvo koje će omogućiti građanima da budu uključeni u donošenje odluka i garantovati im građanska prava, znanje kao nosilac razvoja i kao najvažniji resurs, uključenost u društvene promene i integracija građana u društvo, uključivanje pitanja životne sredine u ostale sektorske politike, predostrožnost u smislu izbegavanja aktivnosti štetnih po životnu sredinu, uključivanje troškova vezanih za životnu sredinu u cenu proizvoda tako da zagađivač, odnosno korisnik plaća i održiva proizvodnja i potrošnja.

2. DIMENZIJE ODRŽIVOG RAZVOJA

Održivi razvoj, kao složen pojam, objedinjuje tri dimenzije: ekološku održivost, ekonomsku efikasnost i socijalnu odgovornost. Ovakva koncepcija navedenog pojma poznata je kao „model tri stuba“ (Giddings, Hopwood, & O'Brien, 2002).

Ekološka dimenzija tiče se pre svega očuvanja biodiverziteta, očuvanja i racionalne upotrebe prirodnih resursa, smanjenja zagađenja životne sredine, brige oko ugroženih vrsta, njihovih staništa, ekosistema i slično. Postoji pet oblasti na osnovu kojih se prati ekološka dimenzija održivog razvoja: atmosfera, zemljište, okeani, mora, vode i biodiverzitet (Miltojević, 2011).

Socijalna dimenzija odnosi se na društvene odnose, poštovanje ljudskih prava, postizanje društvenog blagostanja, transparentnost društvenih aktivnosti, uključenost ljudi u odlučivanje i ona se prati kroz pet oblasti: zdravlje, socijalna pravda, obrazovanje, stanovništvo, bezbednost i stanovanje.

Ekonomska dimenzija održivog razvoja utemeljena je na principima usklađenosti privrednog razvoja sa resursima i proizvodnim kapacitetima i ona se posmatra kroz dve oblasti, a to su: proizvodnja i ekonomska struktura i potrošnja (Miltojević, 2011).

Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije takođe prepoznaje ova tri stuba održivog razvoja. U delu Strategije koji se bavi ekonomskom dimenzijom održivog razvoja, date su osnovne pretpostavke, kada je reč o privredi Republike Srbije, koje su zasnovane na znanju, kao najbitnijem resursu današnjice. Takođe, predstavljeni su i konkretni ciljevi i izbor odgovarajuće ekonomske politike, daljih tranzicionih tokova, održive proizvodnje i potrošnje, obrazovanja i drugih oblasti koje su uključene u koncept održivog razvoja u okviru ekonomskog stuba.

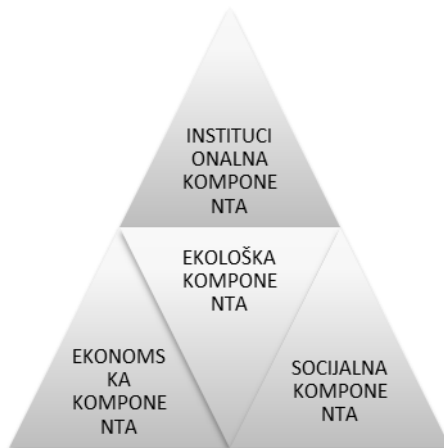
U delu Strategije koji se bavi socijalnom dimenzijom održivog razvoja analizirane su društvene vrednosti, kvalitet života i društveno blagostanje, populaciona politika, socijalna sigurnost, siromaštvo, rodna ravnopravnost, javno zdravlje i mnogi drugi pokazatelji.

Treći stub održivog razvoja koji je prikazan u Strategiji je ekološka dimenzija i ona analizira pitanja zaštite prirodnih resursa: vazduha, vode, zemljišta, biodiverziteta, šuma, mineralnih resursa i obnovljivih izvora energije.

Sve tri dimenzije održivog razvoja povezuje postojanje adekvatnog institucionalnog okvira, koji je nužan preduslov za sprovođenje ciljeva, mera i politika regionalnog razvoja. Upravo zato je u novijim naučnim analizama i zaključcima institucionalni okvir istaknut kao četvrta dimenzija održivog razvoja. Takođe, neki autori smatraju da je i kultura posebna dimenzija održivog razvoja.

3. INSTITUCIONALNA DIMENZIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

Prvobitni koncept održivog razvoja koji je počivao na tri dimenzije: ekonomskoj, socijalnoj i ekološkoj, Joahim Spangenberg je 1995. godine proširio i uključio institucionalnu dimenziju, kao četvrti stub održivog razvoja i tako je nastao model „prizma održivosti“ (Spangenberg, 2002). Ovaj model ukazuje na to da između dimenzija održivog razvoja mora postojati međusobna povezanost i usklađenost, a da institucionalni aparat treba da pruži podršku u sprovođenju aktivnosti koje se tiču ostalih dimenzija održivog razvoja.

Slika 1. Četiri dimenzije koncepta održivog razvoja. Preuzeto od: Spangenberg, 2002.

Da bi ciljevi održivog razvoja mogli uspješno da se ostvaruju, treba podjednako obratiti pažnju na svaki od ova četiri aspekta i držati ravnotežu među njima. To često predstavlja problem, pa na osnovu iskustva zemalja koje aktivno sprovode politiku održivog razvoja, može se uočiti da ekonomska dimenzija održivog razvoja najčešće ima najbolju institucionalnu podršku, dok su socijalna i ekološka dimenzija slabije pokrivena institucionalnim aparatom (Đekić, & Hafner, 2013).

U junu 2012. godine je u Rio de Žaneiru održan Svetski samit o održivom razvoju, gde je poseban akcenat stavljen na institucionalni okvir održivog razvoja, budući da su od dvadeset ciljeva održivog razvoja samo četiri cilja ostvarila napredak u realizaciji. Globalne institucije, koje se bave problematikom održivog razvoja, treba reformisati, preduzimajući neke od sledećih mera:

- revizija rada organa u međunarodnom sistemu zaštite životne sredine u cilju upoređivanja planiranih i ostvarenih performansi i prepoznavanja ključnih pretnji i prepreka u realizaciji politike zaštite životne sredine;
- pokretanje procesa konsultacija za razvoj strategije za životnu sredinu u okviru Ujedinjenih nacija;
- sazivanje naučnopolitičkog foruma, čiji bi predstavnici bili eksperti iz oblasti zaštite životne sredine (Đekić, & Hafner, 2013).

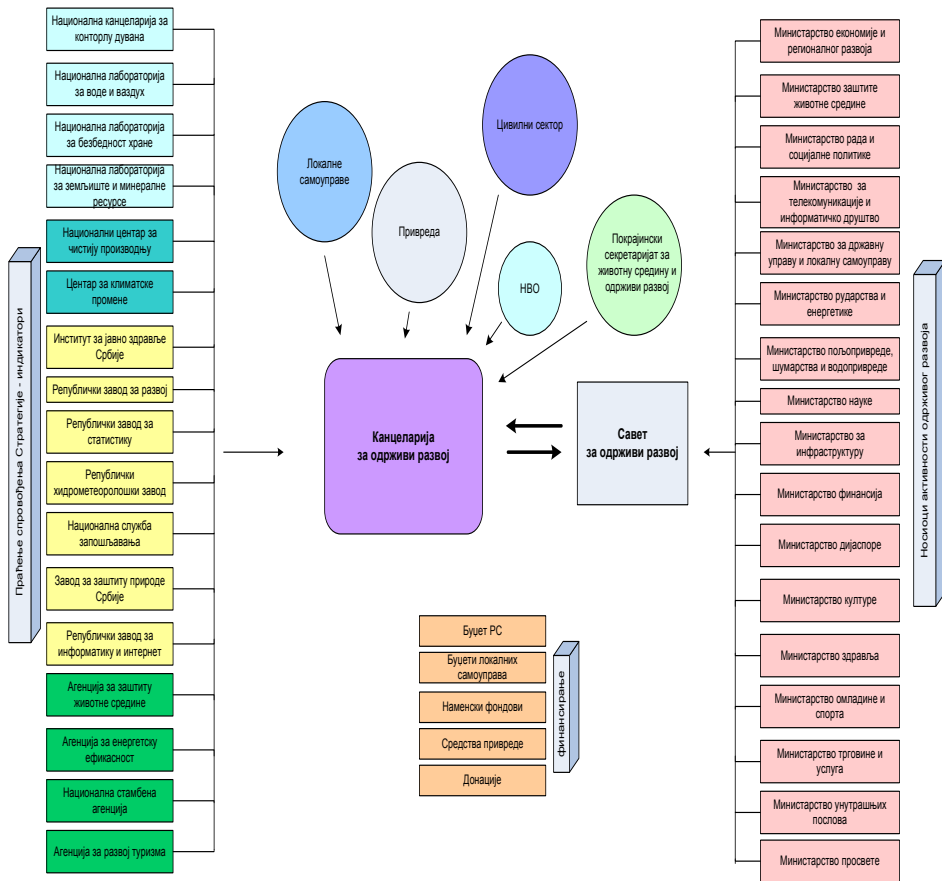
Na Samitu su takođe istaknute i neke glavne preporuke za poboljšanje institucionalne dimenzije održivog razvoja na globalnom nivou i to kroz:

- izmene u međunarodnim ugovorima u oblasti zaštite životne sredine;
- uvođenjem novih regulativa u međunarodnom upravljanju konceptom održivosti;

- upravljanjem konfliktima prilikom zaključenja multilateralnih sporazuma;
- jačanjem javno-pravnih partnerstava i mreža;
- jačanjem nacionalnog sistema upravljanja održivim razvojem (Đekić, & Hafner, 2013).

4. INSTITUCIONALNI I ZAKONODAVNI OKVIR ZA SPROVOĐENJE POLITIKE ODRŽIVOG RAZVOJA U SRBIJI

Iako je u prošlosti uloga države često osporavana, ipak, kada je reč o ostvarivanju ciljeva održivog razvoja, kao složenog pojma koji objedinjuje više dimenzija, aktivna uloga države je više nego poželjna. Jedan od načina usmeravanja razvoja u pravcu kojim se obezbeđuje međugeneracijska jednakost jeste kreiranje strategija održivog razvoja (Đekić, & Hafner, 2013). Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije je usvojena u maju 2008. godine i važi do 2017. godine. Ovim potezom Vlada Republike Srbije je pokazala interesovanje za problematiku održivog razvoja i spremnost da razvije adekvatne politike i preduzme odgovarajuće aktivnosti u ovoj oblasti. Strategija je napisana u skladu sa međunarodnim strategijama iz ove oblasti i takođe je usaglašena sa brojnim drugim razvojnim strategijama koje je Vlada Republike Srbije usvojila. U izveštaju o analizi izrade Nacionalne strategije održivog razvoja Republike Srbije, koji je 2008. godine izradio Istraživački institut za upravljanje održivim razvojem u Beču, sam proces izrade Strategije i institucionalno rešenje koje Strategija predlaže su pozitivno ocenjeni (Evropski pokret Srbija, 2013). Institucionalni mehanizmi za sprovođenje Strategije održivog razvoja u velikoj meri zavise od karakteristika ustavnog uređenja svake zemlje. Strategija održivog razvoja pretpostavlja sledeću šemu institucionalnog mehanizma za sprovođenje politike održivog razvoja, čime se dokazuje poštovanje modela „prizme održivosti“.

Slika 2. Šema institucionalnog okvira za sprovođenje Strategije održivog razvoja Republike Srbije. Preuzeto od: Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije.

Na slici vidimo da ključna institucija koja treba da preuzme glavnu ulogu u sprovođenju i implementaciji politike održivog razvoja definisane Strategijom, jeste Kancelarija za održivi razvoj. Ona priprema odluke i koordinira rad Saveta za održivi razvoj i za svoj rad je odgovorna Vladi. Kancelarija za održivi razvoj treba da obavlja stručne, administrativne i operativne poslove koji su u vezi s koordinisanjem rada svih ministarstava koji su svojim delovanjem uključeni u proces ostvarivanja održivog razvoja. Kancelarija za održivi razvoj je nadležna da, u ime Vlade, sprovodi Strategiju, realizuje projekte i aktivnosti iz akcionog plana za sprovođenje Strategije, te prati dostizanje ciljeva održivog razvoja, koordiniše međuministarske grupe i saradnju organa državne uprave u podsticanju i praćenju sprovođenja održivog razvoja, informiše javnost i

promoviše aktivnosti u ostvarivanju održivog razvoja (Nacionalna Strategija održivog razvoja, 2008).

Pored Kancelarije za održivi razvoj, nužno je da se osnuje Savet za održivi razvoj, koji bi bio međuministarsko telo, čiji sastav bi činili ministri nadležni za poslove zaštite životne sredine, ekonomije i regionalnog razvoja, finansija, rada i socijalne politike, telekomunikacija i informatičkog društva i nauke, kao i drugi ministri relevantnih ministarstava Republike Srbije. Osim ovih institucija, pitanjem održivog razvoja treba da se bave i Agencija za zaštitu životne sredine, Agencija za energetske efikasnost, Institut za javno zdravlje Srbije, Republički hidrometeorološki zavod, Republički zavod za statistiku, Republički zavod za razvoj, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Centar za čistiju proizvodnju, kao i Nacionalni centar za klimatske promene. Ponekad velik i neorganizovan institucionalni aparat može negativno uticati na ostvarivanje ciljeva Strategije, pa zato treba voditi računa koja ministarstva, agencije i kancelarije će biti uključene u aktivnosti vezane za koncept održivog razvoja. Jako je važno da između tih institucija postoji visok nivo saradnje i međusobne povezanosti, budući da održivi razvoj objedinjuje više dimenzija.

Kad je reč o pitanjima odgovornosti za sprovođenje nacionalnih strategija održivog razvoja u zemljama Evropske unije postoje dva pristupa: „visoki“ nivo i nivo „prenete odgovornosti“ (Evropski pokret Srbija, 2013). Na visokom nivou institucionalnu odgovornost za sprovođenje strategije održivog razvoja preuzima kabinet predsednika ili premijera. Nivo prenete odgovornosti podrazumeva prenos odgovornosti na sektore za planiranje ili na ministarstva za zaštitu životne sredine. Do sad se kao najefikasniji pokazao norveški pristup, gde je glavna odgovornost na kancelariji premijera uz podršku posebnog Saveta kojim predsedava Ministarstvo finansija, a taj primer očigledno sledi i Srbija. Kao institucionalno rešenje na nivou prenete odgovornosti posebno se ističe primer Švedske, koja je 2005. godine formirala Ministarstvo za održivi razvoj. Ministarstvo je formirano objedinjavanjem prethodna tri pojedinačna odeljenja: energetika, zaštita životne sredine i planiranje i stanovanje. Švedska je jedna od zemalja Evropske unije koja je lider u ključnim oblastima održivog razvoja (Evropski pokret Srbija, 2013).

U Srbiji je 2010. godine usvojen Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2011–2017. i njime su definisane institucije nadležne za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja i sprovođenja Strategije održivog razvoja. U Akcionom planu je navedeno da potpredsednik Vlade za evropske integracije ima odgovornost sprovođenja Strategije održivog razvoja i on takođe predsedava Savetu za održivi razvoj zemlje. Članove Saveta čine ministri čija su ministarstva uključena u ostvarivanje ciljeva održivog razvoja, predstavnici iz Kabineta potpredsednika Vlade za evropske integracije i predstavnici nevladinog sektora. Takođe, pored ministarstva i republičkih institucija, u

ostvarivanje ciljeva održivog razvoja treba da bude uključena i lokalna zajednica, civilni sektor i stanovništvo u celini (Akcioni plan za sprovođenje Strategije održivog razvoja za period 2011–2017, 2011).

5. ZAKLJUČAK

Savremeni uslovi poslovanja, brojne globalne krize, porast svetske populacije i ograničeni prirodni resursi su popularizovali pitanje održivog razvoja. Svaka tržišno orijentisana država, koja vodi računa o pitanjima ekologije, zaštite životne sredine, socijalnog stanja njenih građana i njihovog standarda, posvećuje veliku pažnju pitanju održivog razvoja. Ovaj koncept objedinjuje tri dimenzije: ekonomsku, socijalnu i ekološku, a u novije vreme mu je pridružena i četvrta, institucionalna dimenzija. Ona treba da koordinira aktivnosti prethodne tri dimenzije i da im pruži podršku u ostvarivanju njihovih politika. Posmatrajući globalno, institucionalni aspekt održivog razvoja je do sada pokazao brojne nedostatke koje bi trebalo u narednom periodu otkloniti. Pre svega se misli na izmene u međunarodnim ugovorima u oblasti zaštite životne sredine, uvođenje novih regulativa u međunarodnom upravljanju konceptom održivosti, izbegavanje konflikta prilikom zaključivanja multilateralnih sporazuma, jačanje javno-pravnih partnerstava i mreža i nacionalnih državnih organa koje će se baviti ovom problematikom, a svakako i podizanje svesti svih građana kad je reč o pitanju održivog razvoja.

Republika Srbija je usvajanjem Nacionalne Strategije održivog razvoja pokazala ozbiljnu nameru da se bavi ovim pitanjem, budući da je to jedan od preduslova da pristupi Evropskoj uniji. Strategijom je, osim ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije, predviđen i institucionalni okvir. Od usvajanja Strategije došlo je do pogoršanja ekonomske situacije, usled ekonomske krize koja deluje na globalnom nivou, što je dovelo do privremenog odustajanja od osnivanja novih institucija održivog razvoja. Dok pitanje osnivanja Kancelarije za održivi razvoj ne bude rešeno, koordinaciju sprovođenja Strategije vrši Kabinet potpredsednika Vlade za evropske integracije. (Evropski pokret Srbija, 2013).

REFERENCE

- Akcioni plan za sprovođenje Strategije održivog razvoja za period 2011–2017. Službeni glasnik Republike Srbije. 62 (2011).
- Đekić, S., & Hafner, N. (2013). Savremeni koncept upravljanja institucionalnom dimenzijom održivog razvoja. *Teme*, 3, 1047–1494.
- Evropski pokret Srbija. *Strategija održivog razvoja*. (2013). Preuzeto sa <http://www.emins.org/srpski/strategija-odrzivog-razvoja>
- Goodstein, E. S. (2003). *Ekonomika i okoliš*. Zagreb: MATE.

- Giddings, B., Hopwood, B., & O'Brien, G. (2002). Environment, economy and society: Fitting them together into sustainable development. *Sustainable Development*, 10(4), 187–196.
- Hafner, P. (2009). Ekološka paradigma i ekonomska stvarnost. *Facta universitatis – series: Economics and Organization*, 6(2), 115–122.
- International Institute for Sustainable Development (2013). Preuzeto sa www.iisd.org, 21. 10. 2013.
- Kula, E. (1998). *History of Environmental Economic Thought*. London and New York: Routledge.
- Miltojević, V. (2011). Kultura kao dimenzija održivog razvoja. *Teme*, 35(2), 639–653.
- Nadić, D. (2011). Održivi razvoj i principi održivog razvoja u strateškim dokumentima Republike Srbije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 5(6), 213–224.
- Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije. Službeni glasnik Republike Srbije. 57 (2008).
- Spangenberg, J. H. (2002). Environmental space and the prism of sustainability: frameworks for indicators measuring sustainable development. *Ecological Indicators*, 2, 295–309.

*Primljeno: 12.12.2013.
Odobreno: 21.01.2014.*